

מתכוננים לערב פסח

***מעט הליכות והנהגות, תזכורות ועצות קטנות, על קצה המזלג, על ערב פסח הקרב ובא ***

הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א *

מצות מצוה בערב פסח

בחצרות האדמו"רים, מקדמא דנא ועד ימינו אנו, וכן במקומות וקהילות נוספות, ביניהם קהילות רבות מבני עדות המזרח, נוהגים לאפות ברוב דיצה וחדווה מצות-מצוה בערב פסח לאחר חצות היום. סיפר לי חבר שאופה מצות במאפיית מצות בארה"ב, בקרב הקהילות החרדיות, שהיום הרווחי ביותר לאפיית המצות, הוא בערב פסח, בו כל המאפיות עמוסות באופים.

מקור ויסוד המנהג נמצא כבר בכתבי רש"י הקדוש, בספר הפרדס (סקכ"ט) וב"מחזור ויטרי" המיוחסים לרש"י, וכך גם כתב ה"מרדכי" בתחילת מסכת פסחים, בשם הר"ש משאנץ ז"ל, וזאת משום שצריכים לאפות את המצות בזמן הראוי להקרבת קרבן הפסח, כיון שמצה וקרבתן הפסח הוקשו זה לזה. הראשונים האחרים (היראים, האור זרוע, המרדכי בשם רבי יחיאל מפאריז ועוד) חולקים על כך וסוברים שההיקש המובא בגמרא בין קרבן הפסח למצה, אינו קשור לזמן אפיית המצה, אלא לזמן אכילת קרבן הפסח ואכילת המצה. ואמנם גם רבי אליעזר ממץ ז"ל בספרו "היראים", ועוד מרבתינו הראשונים, כתבו שלמרות שניתן לאפות מצות עוד לפני ערב פסח, אך בודאי אפיית מצות בערב פסח הוא מנהג כשר וראוי לנהוג כך. מנהג זה הובא בטור (סתנ"ח) בשם הגאונים, וכך נהג גם הרא"ש ועוד ראשונים, לאפות מצה בערב פסח, כיון ש"חביבה מצווה בשעתה" והמנהג הכשר הוא שלא לאפות מצות בשעה שעדיין החמץ קיים, וכתב מרן הבית יוסף שכך הוא המנהג ואין לשנותו, והרמ"א כותב בדרכי משה שאכן, כך נוהגים, ואופים את מצות המצווה, בהם נקיים בליל הסדר את מצוות אכילת המצה, בערב פסח, ואת שאר המצות, אותם נאכל בכל ימי החג, אופים כבר לפני ערב פסח. מעניין שכל גדולי אשכנז וצרפת הביאו שכך הוא המנהג המקובל אצלם, ואילו גדולינו ראשי גולת ספרד, כמו הרי"ף והרמב"ם, הרמב"ן והרשב"א ועוד, לא הזכירו כלל מנהג זה, או שהזכירוהו והדגישו שכך צריך לנהוג רק לכתחילה. ואכן האור זרוע כתב שבאשכנז נהגו כך, לאפות מצות מצוה בערב פסח, ואילו בספרד לא הקפידו על כך הרבים, אלא רק היחידים, משום הידור מצוה.

השולחן ערוך (סתנ"ח) פסק שלמרות שמצד הדין אין לחוש לחייב לאפות מצות דוקא בערב פסח, אך כך הוא המנהג ואין לשנותו, והגר"א ז"ל מוילנא לא הקפיד לאפות מצות מצוה בערב פסח לאחר חצות. המשנה ברורה כותב שבימיו, רוב עם ישראל אינו נוהג להיזהר בדבר וכותב שחיפש בספרים לדעת מדוע רוב העולם אינו נוהג לאפות מצות-מצוה בערב פסח, ומצא שה"בגדי ישע" מסביר שמאחר שישנם דעות הסוברות שאיסור חמץ

אפילו ב"משהו" הוא איסור כבר מערב פסח, "וזה קשה להיזהר שלא יישאר אף משהו חמץ בחיטים, ועל כן אופים מקודם כדי שיתבטל החמץ", וגם ה"מאמר מרדכי" כתב שכיום רבים אינם אופים מצות בערב פסח "מפני הדוחק". ואכן, תלמידי הגר"א ז"ל וגם מרנן החזון איש זצ"ל והרב מבריסק זצ"ל לא נהגו לאפות מצות מצוה בערב פסח, אך רבים מגדולי ישראל, גאוני התורה ואדירי החסידות, נוהגים במנהג זה, עד לביאת הגואל ועד בכלל.

ה"ערוך השולחן" הסביר הסבר מעניין מדוע המנהג התבטל במקומות רבים. לדבריו, בעבר היו אוכלים מצות עבות יותר מהמצות שלנו, ולכן אפו בכוונה מצות בערב פסח, כדי שמצות המצוה יהיו טריות וחמימות לכבוד יום-טוב. אך בימינו אוכלים מצות דקות, ולא שייך שהמצות יהיו חמות וטעימות, כיון שבכל מקרה הן דקות ומתקררות במהירות.

הגאון החיד"א בספרו "ברכי יוסף" כותב שהמדקדקים נהגו להתפלל מנחה גדולה לפני אפיית מצות המצוה, וכתב ה"שערי תשובה" שאצלם לא נהגו להתפלל מנחה לפני אפיית המצות, כיון שאין לחשוש שמא ישכחו להתפלל מנחה לאחר מכן, משום ששמש בית הכנסת מזעיק את המתפללים וקורא להם להתפלל מנחה. ואולם הגרי"ח סופר זצ"ל בכף החיים הסביר את דברי הברכי יוסף שלא מתפללים מנחה-גדולה מחשש שנשכח להתפלל מנחה, אלא שכפי שקרבן פסח נקרב רק לאחר הקרבת קרבן התמיד, כך מתפללים תפילת מנחה, שנתקנה כנגד קרבן-התמיד, לפני הקרבת קרבן הפסח, ודברים דומים כתב גם הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל בלוח ארץ ישראל, שגם אלו שאינם מתפללים בכל ימות השנה מנחה-גדולה, מצווה לכתחילה להתפלל בערב פסח מנחה-גדולה, כיוון שבבית המקדש התפללו מנחה גדולה בערב פסח.

כידוע, בחצרות החסידים ובעוד מקומות ישנה שמחה מיוחדת ומרוממת בשעת אפיית מצות המצוה בערב פסח, בזמן אפיית המצות, ואומרים את פסוקי ההלל בשעת אפיית המצות ברוב שמחה ודיצה. מנהג אמירת ההלל מובא בדברי החיד"א בספרו "עבודת הקודש" ובדרי הגר"ח פלאג'י בספרו "חיים לראש", וטעם אמירת ההלל הוא כמו שאמרו את ההלל בשעת עשיית קרבן הפסח. הגר"ח פלאג'י כתב שהוא עצמו גם נוהג לתקוע בשופר לאחר שסיים את אמירת ההלל, כפי שתקעו בבית המקדש, שלאחר שסיימו את אמירת ההלל בפעם הראשונה, תקעו הריעו ותקעו וחזרו שוב לקרוא את ההלל. אך הגר"ח פלאג'י עצמו כותב שלא ראה עוד גדולים שנהגו כך, לתקוע בשופר עם סיום קריאת ההלל.

בגד או תכשיט לאישה - ממתקים לילדים

ישנה מצווה לשמח את האישה והילדים בחג הפסח, ולכן עלינו לרכוש בעבורם בגדים או תכשיטים ולקנות לילדים ממתקים ומשחקים, הכל לפי הצורך והשמחה. וכך פסק השולחן ערוך: "חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. כיצד משמחן, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים; והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו; וחייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר עניים".

איסור אכילת מצה וקטניות בערב פסח

חז"ל אסרו לאכול מצות בערב פסח, כדי שיהיה לנו היכר בין האכילה ביום לבין אכילת המצוה בליל הפסח, וכדי המצה תהיה חביבה עלינו בליל הסדר. ישנה מחלוקת בראשונים האם אסור לאכול מצה רק מזמן איסור אכילת חמץ, שהוא משעת חצות, או מתחילת היום, ואנו נוהגים שלא לאכול מצה מתחילת יום ערב פסח (וישנם רבים הנוהגים שלא לאכול מצות החל מראש חודש ניסן, ראו במשנה ברורה סימן תקי"א). ואין להאכיל מצה בערב פסח גם ילדים קטנים, המבינים בסיפור יציאת מצרים, שזה בערך גילאי 5-6 (סידור פסח כהלכתו, פט"ו).

רבים כותבים שהאשכנזים לא אסרו על עצמם שלא לאכול קטניות בערב פסח, אך הגרי"ש אלישיב זצ"ל הורה שלמרות שמצד הדין הדבר מותר, אך המנהג המקובל הוא לא לאוכלם גם בערב פסח ובשעת הצורך יש להתיר (שם).

מספר תזכורות לערב פסח (חלקם שייכים לקהילות ומנהגים שונים)

- לפתוח את קופסת המצות ולבדוק את המצות אחת לאחת, לראות שאין בהם מצות עם חששות הלכתיים.
- להסיר את עלי החסה שאינם טובים לאכילה ולשטוף את העלים היטב, כפי הוראות המומחים.
- לרסק את ה"חריין" למרור.
- להכין חרוסת.
- לצלות זרוע וביצה.
- להכין מי מלח. (אם שכחנו להכין בערב החג מי מלח, כדאי להחמיר ולהכין בשינוי בליל הסדר, כשנכניס תחילה את המים ורק לאחר מכן להוסיף את המלח. זרוע וביצה ניתן לצלות גם בליל הסדר, בתנאי שנאכלם למחרת ולא נשאירם למוצאי החג).
- לכוין את שעון השבת לשעת ליל מאוחרת יותר מכל ליל שבת, כפי הזמן של עריכת הסדר והלימוד שאחריו.
- לחתוך עוד מפות ניילון חד פעמיות. מפת השולחן מתלכלכת מכוסות היין, הנשפכות בכל בית יהודי עם ילדים, והחלפת המפה היא לעיתים הכרחית...